

Шифр: «Убезпечення життя»

**Проблеми та перспективи розвитку страхування
життя в Україні**

2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ.....	5
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ	9
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ.....	22
ВИСНОВКИ	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	31
ДОДАТКИ.....	36

ВСТУП

Зміни, що відбуваються в українському суспільстві: політичні, економічні та соціальні перетворення, обумовлюють необхідність посилення уваги до страхового захисту населення. Насамперед дієвих важелів та механізмів впливу потребує накопичувальне страхування, оскільки динаміка цього виду страхових відносин впливає на добробут населення та соціально-економічну стабільність суспільства. Тенденції ринку страхування життя у свою чергу визначають потребу виявлення чинників, що гальмують його розвиток, та необхідність пошуку шляхів їх подолання. Зазначене дозволяє стверджувати про актуальність дослідження проблем та перспектив розвитку страхування життя в Україні.

Дослідженню страхування життя, його специфіки та тенденцій розвитку присвячені праці таких учених, як В. Базилевич [2], О. Гаманкова [3], О. Залєтов [4], Ю. Клапків [7], І. Козьма [9], Л. Куделя [11], Г. Кулина [12], Я. Медвідь [14], Л. Приступа [22], О. Радецька [27], Т. Стецюк [28], О. Фарат [30] та ін.

Втім, багатогранна проблематика страхування життя й надалі залишається предметом дискусій та наукового аналізу. Зокрема, потребують детальнішого дослідження питання активізації відносин на теренах України, що й визначило вибір теми, мети, завдань, логіки та структури дослідження.

Метою наукової роботи є наукове обґрунтування закономірностей функціонування страхування життя, а також розробка практичних рекомендацій щодо перспектив його розвитку в Україні.

Реалізація мети зумовила необхідність розв'язання таких завдань:

- розкрити сутність страхування життя, охарактеризувати його основні види та значення для соціально-економічного розвитку країни;
- здійснити комплексний аналіз сучасного стану вітчизняного ринку страхування життя та з'ясувати, які чинники стримують його розвиток;
- обґрунтувати перспективи розвитку страхування життя в Україні.

Об'єктом дослідження є процес формування та розвитку страхування життя в Україні в умовах макроекономічної нестабільності.

Предмет дослідження – сукупність економічних відносин, що виникають у процесі здійснення страхування життя.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою наукової роботи є фундаментальні положення економічної теорії, теорії фінансів і теорії страхування. Під час виконання роботи були використані діалектичний та абстрактно-логічний методи, методи системного підходу, порівняння, спостереження, аналізу, синтезу, індукції, дедукції та ін. Для наочного зображення статистичного матеріалу використовувались методи графічного аналізу.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти, інформація Державної служби статистики України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Ліги страхових організацій України, наукові публікації вітчизняних та зарубіжних учених, інтернет-джерела тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання теоретичних висновків і практичних рекомендацій для подальшого розвитку накопичувального страхування та окремих його видів. Результати дослідження можуть бути використані страховиками для покращення показників їхньої діяльності, зокрема, застосовані Уманським регіональним центром АТ «СГ «ТАС» при визначенні напрямів стимулювання попиту на послуги щодо страхового захисту життя, здоров'я та працездатності громадян.

Апробація результатів наукової роботи. Основні положення та результати наукового дослідження обговорювались на IV Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки» (м. Умань, 30 листопада - 1 грудня 2017 р.).

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (38 найменувань) та додатків. Її повний обсяг становить 30 сторінок. Робота містить 7 рисунків та 15 додатків на 15 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ

Страховання життя є важливим елементом соціальної системи держави, засобом захисту рівня добробуту населення та забезпечення стабільності економічного розвитку, а також досить могутнім джерелом внутрішніх інвестицій.

З'ясування сутності страхування життя і його значення для національної та світової економіки обумовлює необхідність дослідження основних елементів цього виду відносин.

«Страховання життя – вид особистого страхування, який передбачає обов'язок страховика здійснити страхову виплату згідно з договором страхування у разі смерті застрахованої особи, а також, якщо це передбачено договором страхування, у разі дожиття застрахованої особи до закінчення строку дії договору страхування та (або) досягнення застрахованою особою визначеного договором віку» [25] – так трактує досліджуваний вид відносин чинне законодавство.

Науковці визначають це поняття по-різному, а деякі навіть обґрунтовують необхідність його заміни. Зокрема, О. Залетов пропонує замінити поняття «страховання життя» на термін «убезпечення життя» і визначити його як «діяльність страховика, яка направлена на матеріальне забезпечення у формі одноразової або періодично виплачуваної страхової суми певній фізичній особі (убезпеченому) або її вигодонабувачу, за рахунок сплати (одноразово або періодично) страхових внесків та доходу від управління страховиком коштами страхових резервів» [4, с. 9].

О. Фарат зі свого боку зазначає, що страхування життя – це «економічні відносини між надавачами і споживачами страхових послуг, в процесі реалізації яких, в обмін на страхові премії, останні отримують захист від фінансових наслідків настання одного або обох основних ризиків життя, а також, якщо це передбачено договором страхування – додаткового ризику життя» [30, с. 5].

Страховання життя, як відомо, є видом особистого довгострокового страхування. Воно передбачає, взяття страховиком на себе зобов'язання виплатити обумовлену суму після настання страхового випадку. В той же час страхувальник зобов'язується вчасно та безперебійно вносити страхові платежі.

Причиною виникнення відносин у сфері страхування життя є наявність страхового ризику втрати життя чи працездатності, виникнення фінансових проблем після досягнення пенсійного віку або інших непередбачуваних подій. Страхування життя спрямоване на вирішення вищезазначених подій шляхом компенсації фінансових втрат.

Виокремлення страхування життя від ризикового зумовлене наявністю у першому фундаментальних відмінностей та особливостей, а саме:

- всі угоди зі страхування життя укладаються на довготривалий період;
- ймовірність настання страхового випадку (смерті) зростає разом з віком страхувальника;
- страхування життя забезпечує не тільки покриття ризику, але й нагромадження коштів;
- найпоширенішим видом страхового покриття є фіксована сума;
- вартість життя або здоров'я не піддається грошовій оцінці, тому страхова сума визначається за згодою страховика та страхувальника.

Головними суб'єктами ринку страхування життя є страховики, страхувальники та застраховані особи. Функції посередників можуть виконувати як страхові агенти, так і страхові брокери.

Важливим елементом функціонування страхових відносин є страховий договір (поліс). Предметом договору є майнові інтереси пов'язані з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням. Загальні умови і порядок здійснення цього виду страхування визначаються правилами страхування, що встановлюються страховиком самостійно відповідно до вимог чинного законодавства. Конкретні умови страхування визначаються при укладенні договору страхування.

Аналізований вид страхування має дуже важливе значення для держави та суспільства. Адже резерви, що сформовані страховиками за рахунок внесків за договорами страхування життя, призначені виключно для виплат страхових сум, які відтерміновані у часі, і стають вагомим джерелом зростання інвестицій в економіку. Таким чином, цей вид страхової діяльності забезпечує інвестування коштів у економіку на тривалий термін, а страховикам та страхувальникам – додаткові

доходи. При цьому інвестиційний потенціал страховиків, що надають послуги зі страхування життя, зростає із розширенням кола страхувальників.

Окрім цього, страхування життя, зменшуючи економічний тиск на державний бюджет, доповнює державну систему соціального захисту, додає страхувальникам та застрахованим впевненості у їх власному майбутньому та майбутньому їхніх нащадків, а також змушує задумуватись про безпеку власного життя завдяки реалізації превентивної функції, а саме «обмеження в договорі щодо виплат у випадку самогубства та зі страхових випадків, які відбулися в стані алкогольного і наркотичного сп'яніння» [28, с. 158]. Нагромаджені завдяки страхуванню життя кошти для виплати майбутніх пенсій, оплати витрат на навчання, весілля та інші події, сприяють тому, щоб кожний громадянин реалізував свої можливості і задовольнив потреби.

Страхування життя є невід'ємним елементом сучасного HR-менеджменту, «важливим інструментом кадрової політики» [11, с. 68]. Оскільки наявність полісу зі страхування життя у соціальному пакеті роботодавця є додатковим стимулом для підвищення ефективності роботи працівника, а також дозволяє уникнути на підприємстві плинності кадрів.

Велика кількість ризиків для життя людини змусили страховиків, що займаються страхуванням життя, проявити гнучкість у товарній політиці та розробити широкий спектр страхових послуг.

Класичним видом «лайфового» страхування є страхування на випадок смерті, страховим випадком за якого є смерть застрахованої особи в період дії договору страхування.

Страхування на випадок дожиття передбачає виплату страховиком застрахованій особі зазначеної у договорі страхової суми за умови, що ця особа дожила до певного попередньо встановленого віку. При цьому страхові послуги на дожиття поділяють на дві групи:

- страхування капіталу, за умовами якого страхова сума виплачується однією виплатою у повному обсязі. До страхування капіталу відносять страхування дітей до виповнення їм 18 років та весільне страхування.

- страхування рент (ануїтетів), за яким виплата страхової суми здійснюється у вигляді регулярних виплат. До страхування рент відносять пенсійне страхування та страхування на випадок втрати працездатності.

Страхування життя здійснюється у добровільній формі, та набуває трьох основних видів: страхування на випадок смерті, страхування на випадок дожиття і змішане страхування життя.

За умовами змішаного страхування життя в одному договорі встановлюється два і більше видів страхової відповідальності на випадок настання таких подій, як дожиття застрахованого до закінчення строку страхування, втрати застрахованим здоров'я внаслідок нещасного випадку та смерті застрахованого. Цей вид страхування дозволяє страхувальникам за меншу плату укласти договір покриття ризику та забезпечити заощадження, виключаючи додаткові витрати на оформлення інших договорів [1, с. 149].

Основним критерієм розподілу страхування життя на види є ризику, які ним покриваються. Вітчизняні учені, зокрема Фарат О. [30] та Стецюк Т. [28], класифікують ці ризику, як показано в додатку А. На думку дослідників, страхові ризику пов'язані з життям поділяються на дві групи: основні та додаткові. Основні ризику передбачають смерть застрахованої особи та дожиття, застрахованої особи до моменту зафіксованого у договорі страхування, а додаткові – втрату застрахованою особою працездатності.

Таким чином, страхування життя – це довгострокове накопичувальне страхування, що передбачає захист майнових інтересів на випадок смерті або дожиття застрахованої особи до закінчення терміну дії договору, а також за окремих умов на випадок втрати застрахованою особою працездатності. Потреба у цьому виді страхового захисту зумовлена існуванням ризиків життя. Страхування життя має економічну природу, проте набуває соціального характеру, оскільки, виконує функції, що спрямовані на забезпечення безпеки та добробуту населення.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ

Ринок страхування життя в Україні почав своє становлення у 1996 році, після набуття чинності Законом України «Про страхування», де страхування життя виділялось, як окрема галузь страхової діяльності. Становлення цього виду відносин продовжується і сьогодні. Страхова діяльність змінюється, удосконалюється й усе більше впливає на економіку країни, розширюється сфера страхування, з'являються і розвиваються нові його види.

Дослідники відзначають, що галузь страхування до настання світової фінансово-економічної кризи за темпами розвитку випереджала інші галузі економіки. Зокрема, за період з 2001 р. по 2008 р. темп росту валових страхових надходжень у середньому по страховому ринку становив 134,4%. Водночас «середньорічні темпи росту надходжень по ринку страхування життя склали 183,4%» [33, с. 116]. Основні показники розвитку ринку страхування життя в Україні в 2008-2016 рр. представлені в таблиці додатку Б.

Важливим макроекономічним індикатором розвитку страхування є співвідношення страхових премій до валового внутрішнього продукту (ВВП). В Україні цей показник як загалом по страховому ринку, так і по ринку страхування життя зокрема, є невиправдано низьким (рис. 2.1). У динаміці спостерігається подальше зниження значень показника сукупних страхових надходжень по страховому ринку у відношенні до ВВП (у 2005 р. – 3,1%, у 2016 р. – 1,5%). Динаміка частки страхових премій, що надійшли за договорами страхування життя, у ВВП до 2012 р., навпаки, характеризувалася слабо вираженою тенденцією до зростання, щоправда, з надто низькими темпами (в 2005 р. – 0,08 %, у 2008 р. – 0,12 %, у 2012 р. – 0,19%). У кінці аналізованого періоду ця тенденція змінилася на обернену і її значення зменшувалися (у 2013 р. – 0,16 %, у 2014 р. – 0,14 %, у 2015 р. – 0,11%, у 2016 р. – 0,12%). Це є свідченням того, що обсяги страхування мають незначний рівень впливу на загальний обсяг товарообігу та, на думку дослідників, практично не впливають на ризикову ситуацію у країні [34]. З іншого боку, це свідчить про великий і невикористаний потенціал для розвитку страхування в Україні. Адже страхова галузь у країнах з розвиненою економікою у середньому забезпечує перерозподіл 8-12% ВВП.

Рис. 2.1. Частка страхових премій зі страхування життя у ВВП за 2011-2016 рр.,%

Джерело: розроблено за даними [5; 20].

Характерними ознаками сучасного страхового ринку України є нестабільні тенденції його розвитку. Оцінка найважливіших макроекономічних показників страхової галузі засвідчує, що вітчизняний страховий ринок так і не подолав наслідки фінансово-економічної кризи, яка розпочалася у 2008 р. Тому для українських страхових компаній (СК) період, котрий зазвичай називають посткризовим, на думку дослідників, можна визначити як «перехід кризи від гострої до латентної форми». В Україні не було належним чином усвідомлено, що негативні явища в розвитку цього ринку мають не циклічний, а системний характер [29, с. 68].

Втрати страховиків, що займаються страхуванням життя, під час криз більші порівняно з іншими суб'єктами економіки. Це пов'язано з особливостями досліджуваного виду економічних відносин, а саме: вразливістю до стагнаційних процесів та направленістю на довготривалу перспективу. Діяльність СК, що надають послуги зі страхування життя, неможлива без стабільного стану національної та світової економіки, а низький рівень розвитку фінансового ринку та його нестабільність зменшує ефективність страхування і навіть спричинює його недоцільність.

Кількість СК, що займаються страхуванням життя, значно поступається кількості компаній, які здійснюють інші види страхування (додаток В), зокрема, у 2016 р. останніх було майже у 7 разів більше. При цьому у порівнянні з 2011 р. кількість СК «life» зменшилась більш як на третину: станом на кінець 2016 р. на ринку страхування життя функціонувало 39 таких установ, а станом на 30.09.2017 р. – 34 компанії, тобто зменшилася від початку року на 5 компаній. Темпи зниження кількості страховиків, що займаються іншими видами страхування, є дещо нижчими і становлять 28,3%. Водночас кількісний аналіз СК у докризовий період, тобто до 2008 р., засвідчує швидку динаміку зростання кількості установ, що спеціалізуються на страхуванні життя. Тенденція щодо зменшення їх кількості спостерігається з

2010 р. Наразі кількість «life» компаній знаходиться на рівні, що нижче, ніж у 2004 році. Як показують дослідження, на ринку, як правило, припиняють свою діяльність ті страховики, рівень капіталізації яких не відповідає встановленим нормативам, або ті, що займалися не «класичним» страхуванням.

Вітчизняний ринок страхування життя відноситься до ринків з помірним рівнем монополізації. Як відомо, рівень монополізації на страховому ринку оцінюють за допомогою індексу ринкової концентрації Гіршмана-Герфіндаля (ННІ), що обчислюється як сума квадратів часток усіх фірм, які діють на ринку [17, с. 98–99]. Індекс надає інформацію про відносні можливості фірм впливати на ринок в умовах різних ринкових структур. Більше значення індексу відповідає більшому рівню монополізації ринку. Згідно з даними Нацкомфінпослуг, у 2016 р. ННІ по ринку страхування життя склав 1079,59 (у 2015 р. – 982,98) [5]. Така ситуація спричинена незадовільним фінансовим станом значної кількості страхових компаній. Дані, що представлені у додатку Г показують, що десять страховиків, які здійснюють діяльність на ринку страхування життя, залучають 89,4% валових страхових премій. У свою чергу, двадцять найбільших страхових компаній, що займаються страхуванням життя, акумулюють 2741,2 млн грн, що відповідає 99,5% загального обсягу страхових платежів. Зазначені показники свідчать про те, що інші 19 СК, які функціонують на ринку страхування життя збирають лише 0,5% страхових премій. Результати діяльності цих компаній погіршують загальні показники вітчизняного страхового ринку. Більшість малопотужних страховиків є фінансово нестабільними, що негативно позначається на формуванні довіри до страхового ринку загалом. Ми поділяємо думку вчених, які вказують на надмірну кількість страховиків на страховому ринку України. Зокрема, В. Базилевич зазначає: «висока концентрація страхового ринку свідчить про те, що вітчизняна економіка переобтяжена великою кількістю страхових компаній, частка з яких навіть не здатна надавати якісні страхові послуги, розраховуватись за власними зобов'язаннями та взагалі конкурувати за хоча б невеликий сегмент ринку» [2, с. 5]. Водночас тяжіння ринку страхування життя до монополізації негативно позначається на якості та ціні страхових продуктів.

Результати діяльності страховиків, що надають послуги зі страхування життя, вказують на цілковиту залежність ситуації у цій сфері від макроекономічної стабільності та рівня ділової активності в країні. Аналіз страхових премій зі страхування життя показує, що до фінансової кризи 2008-2009 рр. їхні обсяги поступово зростали. Під час фінансової кризи мало місце значне зменшення надходжень страхових премій зі страхування життя, як і сукупних страхових надходжень загалом по страховому ринку. Починаючи з 2009 р. спостерігалась позитивна динаміка надходжень страхових премій за договорами страхування життя та поступове підвищення темпів їхнього приросту. Зокрема, у 2010 р. зростання зазначеного показника було незначним – порівняно з попереднім роком темп приросту становив 9,6%. Більш прискорене зростання страхових надходжень спостерігалось у 2011-2013 рр.: темп приросту у 2011 р. становив 48,5%, у 2012 р. – 34,4%, у 2013 р. – 36,9%. Проте, у 2014 р. обсяг страхових надходжень зі страхування життя порівняно з 2013 р. знову істотно зменшується (на 12,8%), а приріст страхових премій за 2015 р. становив лише 1,2%. Негативна динаміка темпів страхових надходжень безпосередньо пов'язана зі значним коливанням макроекономічних показників та зниженням рівня життя населення. Впродовж 2016 р. на ринку страхування життя було зібрано майже 2,76 млрд грн страхових премій, що на 26,0% більше, ніж у 2015 р., та в 2,5 рази перевищує аналогічний показник 2008 р. (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Динаміка чистих страхових премій зі страхування життя у 2008-2016 рр.*

**Джерело: розроблено за даними [5].*

Водночас у 2009-2014 рр. мало місце зростання частки страхових премій зі страхування життя у загальному обсязі чистих страхових премій по ринку: з 6,85% у 2009 р. до 11,62% у 2014 р. 2015-2016 роки характеризуються зниженням питомої ваги чистих премій за договорами страхування життя у сукупних страхових надходженнях: на кінець досліджуваного періоду цей показник набув значення 10,41% (додаток Д). Це пояснюється значно вищими темпами приросту страхових премій за іншими, ніж страхування життя, видами страхування, що у 2015 р. та 2016 р. становили відповідно 42,3% й 27,6%. Слід зазначити, що відповідно до Методики

розрахунку рівня економічної безпеки України [15], оптимальним значенням частки чистих страхових премій зі страхування життя у загальному обсязі страхових премій по ринку є показник не менше 30%. У країнах Євросоюзу на страхування життя припадає понад 60 % страхових премій, а у деяких країнах цей показник перевищує 80 % [21, с. 57].

У 2016 р. у структурі чистих страхових премій зі страхування життя (рис. Ж1 додатку Ж), як і в попередні роки превалюють премії за договорами накопичувального страхування життя (60,4%). Незначними залишаються надходження за договорами такого соціально значимого напрямку страхування життя як страхування додаткової пенсії, якими передбачено досягнення застрахованою особою визначеного договором пенсійного віку. Зокрема, обсяг зібраних страхових премій за цим видом страхування склав 19,5 млн грн, що не перевищує 1% у загальних страхових преміях.

Оцінка параметрів розвитку ринку страхування життя за страховими виплатами показує, що до 2015 р. спостерігається поступове збільшення як абсолютних, так і відносних їх значень (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Динаміка показників чистих страхових виплат із страхування життя у 2008–2016 рр. *

**Джерело: розроблено за даними [5].*

Зростання страхових виплат зумовлене довготривалим характером договорів страхування життя та, відповідно, відтермінуванням виплат. У теперішній час здійснюються виплати за попередні періоди, коли спостерігалось нарощування маси страхових платежів та кількості застрахованих осіб. У 2016 р. частка чистих страхових виплат у структурі чистих виплат по ринку страхування загалом зменшилася на 1,6 в. п.: із 6,5% у 2015 р., до 4,9% у 2016 р. (додаток Е). Структура страхових виплат зі страхування життя показує, що майже 90% з них здійснюється за договорами накопичувального страхування (див. рис. Ж2 додатку Ж).

Рівень страхових виплат (відношення валових страхових виплат до валових страхових премій) за договорами страхування життя у 2016 р. теж знизився, і

становить 15,2% (у 2015 р. – 22,5%). Слід зазначити, що на кінець III кварталу 2017 р. цей показник зріс до рівня 20,5%.

Що ж до кількості укладених договорів страхування життя, то у 2016 р. це показник зменшився проти попереднього року на 148,55 тис. одиниць і склав 1,35 млн одиниць.

З рис. 2.4 можна побачити, що послуги на українському ринку страхування життя переважно купують фізичні особи. Зокрема, у 2016 р. від фізичних осіб - страхувальників надійшло 2636,9 млн грн, або 95,7%, тоді як до 2010 р. частка юридичних осіб - страхувальників перевищувала 20%.

Рис. 2.4. Частка фізичних та юридичних осіб у структурі премій зі страхування життя*

**Джерело: розроблено за даними [5].*

На думку Козьми І. І., зменшення кількості страхувальників-юридичних осіб є вкрай негативним явищем, оскільки воно є «яскравою ознакою погіршення умов функціонування ринку страхування життя в Україні» [9]. Така зміна відбувається за рахунок відмови роботодавців закладати опцію страхування життя у соціальний пакет працівника через погіршення економічного стану [33, с. 119]. Адже це дозволяє досягти скорочення витрат підприємства, і при цьому зберегти існуючі рівні заробітної плати. Окрім цього, тенденція вилучення страхування життя із соціального пакета працівників зумовлена набранням чинності Закону України № 2464-VI від 08.07.2010 р. [23] та зміною, згідно з його положеннями, порядку нарахування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ) за сумами, що сплачені роботодавцями за договорами довгострокового страхування життя. Зазначеним законодавчим актом та низкою роз'яснень, зокрема Листами ПФУ та ДФС України [35; 36], щодо особливостей нарахування ЄСВ на деякі види додаткових благ у негрошовій формі, до яких належать і суми страхових внесків, сплачених роботодавцем за договорами довгострокового страхування життя за найманих працівників, визначено, що останні

є базою нарахування єдиного внеску. Зауважимо, що до 01.01.2011 р. ці суми ніколи не були об'єктом для нарахування пенсійних внесків.

Надзвичайно важливою проблемою страхування життя, що гальмує його розвиток, є низька купівельна спроможність наших співвітчизників. Пересічному українцеві аби придбати якісний страховий поліс із страхування життя необхідно обмежувати себе в елементарних засобах для існування, тому найчастіше вибір робиться не на користь страхування. На сьогодні витрати на придбання послуг накопичувального страхування є значно вищими за фінансові можливості середньостатистичного українця. Вирішення цієї проблеми неможливе без проведення змін у всіх сферах економіки країни.

Між обсягом страхових премій за договорами страхування життя, що надійшли від фізичних осіб, та розміром доходів населення можна прослідкувати пряму залежність. Зокрема, зменшення рівня доходів українців, провокує падіння обсягів страхових платежів та кількості укладених страхових договорів. Динаміка обсягу премій, залучених ринком страхування життя, що надійшли від фізичних осіб, та доходів населення відображені на рис. 2.5.

Динаміка частки страхових премій зі страхування життя у доходах населення (додаток 3) унаочнює їх мізерність: страхування ризиків пов'язаних з життям у структурі доходів населення складає у різні періоди лише 0,11%-0,16%, для порівняння відповідний показник у США становить близько 3%.

Проаналізувавши інформацію з вищенаведених діаграм на рис. 2.5 та додатку 3, можна помітити, що зростання доходів населення супроводжується зростанням кількості застрахованих осіб та збільшенням обсягів страхових премій, а падіння доходів громадян провокує зменшення зазначених показників.

Рис. 2.5. Динаміка обсягу страхових премій із страхування життя, що надійшли від фізичних осіб, та доходів населення у 2011-2016 рр., млн грн*

**Джерело: розроблено за даними [5; 20].*

Зниження рівня життя призводить до відтоку реальних клієнтів страхових компаній, що надають послуги зі страхування життя, (рис. 2.6), а також втрат потенційних страхувальників та застрахованих.

Рис. 2.6. Динаміка кількості застрахованих осіб за договорами страхування життя у 2008–2016 рр. *

**Джерело: розроблено за даними [5].*

Аналіз динаміки кількості застрахованих осіб за договорами страхування життя у 2008-2016 рр., показує, що цей сегмент страхового ринку зазнав значних втрат у 2009 р. та 2010 р., коли темпи зниження кількості застрахованих осіб сягнули відповідно -7,6% та -7,1%. Проте найбільше скорочення кількості застрахованих осіб (близько 774 тис. осіб) мало місце у 2016 р., темпи зниження досягли максимального значення і становили -15,7%. При цьому крім зменшення загальної кількості застрахованих, намітився спад застрахованих упродовж року (на 11,0%): впродовж року застраховано 1,38 млн фізичних осіб, проти 1,55 млн осіб за відповідний період 2015 р. Таким чином, зусилля страховиків щодо утримання клієнтів виявилися неефективними. Страхові компанії продовжують зазнавати значних збитків внаслідок дострокового розривання укладених договорів (у 2016 р. 13 СК отримали від'ємне значення приросту резервів із страхування життя), тенденція щодо якого прослідковується за даними рис. 2.7.

Рис. 2.7. Динаміка викупних сум, що сплачені страхувальникам за полісами страхування життя у 2008-2016 рр., тис. грн *

**Джерело: розроблено за даними [5].*

Динаміка виплат викупних сум за полісами страхування життя є індикатором зміни матеріального становища населення та соціально-економічного стану в країні. Зростання цього показника свідчить про зменшення доходів громадян та погіршення соціально-економічної ситуації, а зменшення – про нагромадження заощаджень та підвищення рівня життя населення. Як видно з рис. 2.7, стрімке зростання обсягу викупних сум спостерігалось у 2009 р. в період розпалу економічної кризи. Наступний «стрибок» виплат страховиками викупних сум, у зв'язку з достроковим

припиненням дії договорів страхування життя відбувся у 2014-2015 рр. Значна кількість розривів зазначених договорів у цей період обумовлена погіршенням економічної ситуації у країні внаслідок окупації частини території країни Російською Федерацією та збройним конфліктом на Сході України [33, с. 119-120].

В нашій країні обсяг страхових премій зі страхування життя, що припадає на одну особу, який визначається як рівень «щільності» страхового покриття ризиків пов'язаних із життям, в доларовому еквіваленті становить лише 2,3 дол. США, а його максимальне значення у досліджуваному періоді було відзначене у 2013 р. і дорівнювало 7,2 дол. США. Тобто цей показник попри свій невисокий рівень має тенденцію до подальшого зменшення. Це, по-перше, пов'язано з девальвацією національної валюти, а по-друге, з низьким попитом на страхові послуги зі страхування життя.

Значною проблемою, що стримує розвиток страхування життя, є надзвичайно низький рівень страхової культури в Україні. Більша частина населення країни вбачає необхідність у страхуванні власного життя, чи життя своїх близьких, і робить це тільки в крайньому разі, коли цього вимагає ситуація. Деякі науковці наголошують на домінуванні банківського страхування життя (зокрема, страхування життя позичальників споживчих кредитів) у структурі страхових премій (понад 90%) [3, с. 61].

Причиною низького рівня проникнення страхування в Україні є незначний рівень довіри до страхових компаній, спричинений негативним досвідом страхування у радянські часи, а також відсутністю реальних державних гарантій отримання страхових виплат у результаті банкрутства страховика або його шахрайських дій. Дотепер на ринку страхування життя має місце недобросовісна практика агентів, яка шкодить розвитку страхової культури та підтриманню високого реноме страхування [7, с. 134].

До факторів, що негативно впливають на ринок страхування життя в Україні, також слід віднести: різкі коливання валютного курсу, нестабільність політичної ситуації всередині країни, недостатній рівень капіталізації страховиків, відсутність надійних інвестиційних проектів.

З метою оцінки реалізації інвестиційної функції страховиками, що спеціалізуються на страхуванні життя, проведемо аналіз обсягів сформованих ними страхових резервів і напрямів їх розміщення в дохідні активи.

Як видно з рис. 2.8, впродовж 2011-2016 рр. резерви, які формують компанії зі страхування життя, характеризуються позитивною динамікою. Показники їхніх обсягів зросли у 2016 р. порівняно з 2011 р. більше як у 2,9 рази. Зміна резервів зі страхування життя за 2013-2016 рр. представлена у додатку И.

Рис. 2.8. Динаміка обсягу сформованих страхових резервів на страховому ринку України у 2011-2016 рр., млн грн*

**Джерело: розроблено за даними [5].*

У структурі сформованих страхових резервів частка резервів зі страхування життя характеризується чітко вираженою тенденцією до зростання. Зокрема, у 2016 р. цей показник становить 37,4%, що на 13,6 в. п. більше, ніж у 2011 р. Така ситуація є сприятливою для довгострокових інвестицій та може позитивно вплинути на структуру інвестиційного портфеля.

Найбільшу частку у структурі розміщення коштів резервів зі страхування життя у 2016 р. (додаток К) займають цінні папери, що емітуються державою – 46,4% (у 2015 р. – 23,5%) та банківські вклади – 40,1% (у 2015 р. – 57,5%). Така ситуація пояснюється тим, що страхові резерви зі страхування життя мають довгостроковий характер, і основним принципом їх розміщення має бути надійність, а цінні папери, що емітуються державою мають, хоч і не високий, але стабільний рівень доходу, при цьому вони є низькоризиковими.

Значною перешкодою для підвищення інвестиційної активності страховиків є складна економічна ситуація в країні. Фінансова нестабільність, наявність високих інвестиційних ризиків та нерозвиненість фондового ринку обумовлюють консервативність СК щодо управління інвестиційним портфелем та низький рівень ефективності розміщення страхових резервів.

До проблем ринку страхування життя в Україні варто віднести те, що цей сегмент в основному представлений великими світовими компаніями. Відтак можна

стверджувати, що отримані під час діяльності доходи цих компаній не вкладуються в розвиток української економіки, а виводяться за межі держави. Зокрема, у 2016 р. серед ТОП-10 найбільших страхових компаній за розміром власного капіталу тільки три страховики не мають у статутних фондах іноземного капіталу (СК «ТАС Life», АСКА-Життя, Теком Життя) (додаток Л). Аналізуючи інформацію наведену в додатках М, Н, П можна дійти висновку, що компанії зі страхування життя, з капіталом, який має іноземне походження, займають панівне становище на ринку. Лідерами серед компаній, що працюють на ринку страхування життя, та доводять свою необхідність високими показниками діяльності є такі компанії, як MetLife Україна, УНІКА Життя, PZU Україна Страхування життя, Княжа Лайф, АХА Страхування Життя, ГРАВЕ Україна Страхування життя, ІНГО Україна життя та ін. Страховики-нерезиденти сприяють поширенню страхової культури в нашій країні, створюють нові лінійки страхових продуктів, запроваджують ефективні прийоми ризик-менеджменту, методики продаж, грамотне управління інвестиційним портфелем та підвищують конкурентоспроможність вітчизняної страхової системи. Однак нагальною є потреба дотримання балансу кількості страховиків-нерезидентів та страховиків-резидентів на ринку страхування життя України.

Таким чином, проведене дослідження дає підстави стверджувати, що стан розвитку вітчизняного ринку страхування життя є незадовільним; таким, що не відповідає країні з ринковою економікою. Водночас, сьогодні не можна не відзначити позитивні кроки України на шляху до створення системи страхування життя, здатної захистити права та інтереси учасників страхових відносин.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ

Страховання життя – це не тільки фінансові відносини та джерело надходження інвестицій в економіку країни, а й важливий інструмент у забезпеченні соціального захисту населення, з допомогою якого можна вирішувати безліч суспільних проблем. Важливе значення страхування життя обумовлює необхідність модернізації цієї сфери та визначення перспектив розвитку.

Нинішня важка економічна ситуація не дає можливості державі в повному обсязі задовольняти потреби громадян у медичному обслуговуванні, відшкодуванні фінансових витрат при травматизмі на виробництві чи втраті працездатності, та вирішувати інші соціальні питання. Передбачене соціальними стандартами забезпечення не є достатнім для покриття існуючої фінансової уразливості [7, с. 134]. Страхування життя покликане розв'язати подібні проблеми. Використанню послуг страхування життя як вагомого та комплексного інструменту соціального захисту сприятимуть:

- просвітницька діяльність страхових компаній, оскільки більша частина потенційних страхувальників не проінформовані або погано проінформовані про послуги, які надаються страховиками, а також про соціальні та економічні вигоди, які може принести страхування для кожного громадянина зокрема;
- розширення списку професій, спеціальностей та посад, що підлягають обов'язковому страхуванню життя;
- обов'язкове страхування життя військовослужбовців, медиків, волонтерів та інших учасників антитерористичної операції;
- розширення переліку страхових випадків у «life» страхуванні;
- спрощення процедури укладання договору страхування життя, інтеграція цього виду страхування до системи онлайн послуг, популяризація укладання страхових угод через Інтернет.

На сучасному етапі функціонування ринку страхування життя, великі перспективи має страхування на дожиття. Реформування пенсійної системи

України, її нестабільність, підвищення пенсійного віку для чоловіків та жінок, збільшення кількості пенсіонерів та «старіння нації», відсутність впевненості населення в надійності державного пенсійного страхування – всі ці причини змушують громадян все частіше звертатися до страховиків щодо укладання договорів страхування рент та пенсій.

Мізерна частка страхових премій зі страхування життя у співвідношенні з ВВП, яка в окремі роки ледь сягає 0,1%, свідчить про невиконання цим сектором страхового ринку притаманних йому функцій. З точки зору професора О.О. Гаманкової, «ринку страхування життя (в його класичному розумінні) в Україні практично не існує» [3, с. 61], а його потенціал може бути реалізовано лише за умови економічного зростання країни. Підвищенню ефективності страхової діяльності в Україні сприятиме:

- зростання економіки України;
- зростання добробуту населення;
- зростання рівня страхової культури;
- запровадження новітніх технологій у страховій діяльності;
- зростання інвестицій у страховий бізнес.

При визначенні пріоритетів розвитку страхування життя значна увага має приділятися економічним аспектам його функціонування. Проведене нами дослідження дозволило виявити пряму залежність показників розвитку вітчизняного ринку страхування життя від економічної ситуації в країні та рівня добробуту населення. Вчені, вивчивши досвід економічно розвинених країн, доводять, що формування повноцінного добровільного ринку страхування життя стане можливим за умови підвищення середньої заробітної плати до рівня еквівалентного 500 дол. США на місяць. Якщо ж зарплата становить менше зазначеної суми, то марно очікувати на зростання попиту на послуги зі страхування життя та активізації їх продажу. Наразі в Україні середньомісячна зарплата складає близько 270 дол. США (середнє значення за 2017 р.). Тобто для середньостатистичного громадянина нашої країни платіж на страхування життя зазвичай належить до групи так званих відкладених потреб, що дасться взнаки лише в майбутньому і часто не

усвідомлюються сьогодні [37, с. 91]. Отже, передумовою подальшої активізації розвитку ринку страхування життя є підвищення рівня економічного розвитку країни, основним показником якого є зростання ВВП на душу населення.

Складна економічна ситуація в Україні є значною перешкодою для підвищення інвестиційної активності страховиків. Фінансова нестабільність, наявність високих інвестиційних ризиків та нерозвиненість фондового ринку обумовлюють консервативність страхових компаній щодо управління інвестиційним портфелем та низький рівень ефективності розміщення страхових резервів. Для підвищення ефективності діяльності страхових компаній як важливої інституційної складової фінансової інфраструктури необхідно збільшувати їхню ресурсну базу, а також оптимізувати структуру розподілу вже акумульованих коштів. Ключове завдання держави полягає у створенні умов для активізації інвестиційної діяльності вітчизняних фінансових посередників.

До найважливіших завдань вітчизняного ринку страхування життя належить активізація залучення грошових коштів заможного населення. Причиною відмови від послуг вітчизняних страховиків представниками вищого класу є слабкість страхового ринку України, в порівнянні із ринками економічно розвинених країн, недовіра до вітчизняного інституту страхування життя та невідповідність страхових послуг потребам і запитам цього сегменту покупців. Заможні українці ладні купувати поліс закордоном, долаючи при цьому юридичні труднощі та переплачуючи, але мати надійний та універсальний договір страхування, який практично неможливо придбати в Україні.

Як показують дослідження, у сучасних умовах в Україні прибутковість поліса накопичувального страхування життя в деяких випадках може конкурувати з прибутковістю депозитів у надійних банках, хоч суттєвим недоліком страхування є відсутність фонду гарантування, який наразі є основною перевагою банківського депозиту в Україні [7, с. 132]. Зважаючи на те, що страхування життя має довгостроковий характер і значну накопичувальну складову, «вкрай важливо забезпечити функціонування в Україні системи гарантування страхових виплат за договорами страхування життя, яка допоможе запобігти втратам довгострокових

заощаджень громадян та позбавленню їх страхового захисту в разі настання неплатоспроможності страховика» [8, с. 63]. Доцільність створення в країні Фонду гарантування страхових виплат за договорами страхування життя, підтверджується досвідом функціонування аналогічних схем у багатьох економічно розвинених країнах світу, зокрема в США, Канаді, Японії та ін. [6; 19]. Слід зазначити, що в Україні уже розпочато роботу щодо створення такої інституції та визначення умов її функціонування – прийнято за основу Проект Закону України про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя [24; 26]. Однак, як на думку експертів, так і професійних учасників страхового ринку, цей законопроект потребує суттєвого доопрацювання.

Є необхідність у запровадженні інструментів, які б захищали страхові внески страхувальників від інфляції. Однією з причин непопулярності страхування життя в Україні є те, що інфляційні процеси невпинно зменшують реальну вартість страхових виплат. Розв'язати цю проблему допоможе запровадження на законодавчому рівні індексації страхових виплат, або прикріплення страхових операцій до більш стабільних грошових одиниць.

Страхове законодавство є вирішальним чинником у формуванні політики страхування ризиків пов'язаних з життям, воно визначає «правила гри» для суб'єктів страхової діяльності, порядок надання послуг, методи державного регулювання. В Україні страхове законодавство розроблене досить повно, але все ж таки потребує удосконалення, змін та доповнень.

До першочергових завдань у сфері державного регулювання страхової діяльності, слід віднести оптимізацію податкового законодавства у сфері страхування життя. Насамперед йдеться про необхідність запровадження стимулів податкового характеру, що спонукатимуть як фізичних, так і юридичних осіб до придбання полісів страхування життя [16, с. 210].

Розвиток страхового ринку України невід'ємно пов'язаний з необхідністю підвищення рівня капіталізації страхових компаній та розширенням їх ресурсної бази. Обсяг капіталу страхових компаній і, зокрема, його структура мають бути адекватними тим ризикам, які вони генерують у процесі своєї діяльності. В Законі

України «Про страхування» зазначено, що «мінімальний розмір статутного фонду (гарантійного депозиту) страховика, який займається видами страхування іншими, ніж страхування життя, встановлюється у сумі, еквівалентній 1 млн євро, а страховика, який займається страхуванням життя, 10 млн євро за валютним обмінним курсом валюти України» [25]. Водночас чинним законодавством, на відміну від міжнародних вимог, не передбачено перевірку відповідності обсягу статутного капіталу страховика під час здійснення ним страхової діяльності еквіваленту сумі в євро. Ця вимога є актуальною лише на момент формування статутного капіталу та, незважаючи на зміну курсу гривні до євро, може пізніше не переглядатись.

Для покращення платоспроможності та забезпечення необхідного рівня достатності капіталу страхових компаній слід звернутися до методологій, розроблених Європейським Союзом, зокрема запропонованих у Директиві Європейського Парламенту та Ради 2009/138/ЄС (Solvency II) [38], і адаптувати їх для вітчизняного страхового ринку. Це сприятиме посиленню рівня відповідальності страхових компаній перед клієнтами і дозволить максимально використовувати їхній фінансовий потенціал як потужних інституційних інвесторів в економіку України.

Перспективність ринку страхування життя зросте, якщо держава розробить та запровадить механізм надання допомоги страховим компаніям, які опинилися на межі банкрутства. Такі дії зроблять страхову систему більш стабільною, що позитивно позначиться на загальній кон'юнктурі ринку. На рівні держави необхідно розробити заходи, що спрямовуватимуться на розв'язання проблем монополізації ринку страхування життя.

У світовій практиці вирізняють три типи підходів до державного регулювання страхової діяльності: ліберальний, авторитарний та змішаний типи регулювання. Найдоцільнішим типом регулювання страхування життя в Україні є авторитарний тип, оскільки велика кількість невирішених проблем на вітчизняному ринку не дозволяє ліберально відноситись до страхової діяльності, а специфіка державного нагляду в Україні робить неможливим використання змішаного типу. В свою чергу

авторитарний тип дозволить державі ефективно впливати на діяльність ринку страхування життя. Такий тип регулювання характерний для страхового ринку Німеччини [14].

Для забезпечення зростання лайфового страхування необхідно розвивати перестрахову діяльність. Розвинене перестраховування надає ринку стійкість, та підвищує привабливість компанії в очах пересічного покупця страхових послуг. В Україні переважна більшість перестрахових операцій здійснюється іноземними страховими компаніями, така ситуація має свої вигоди та недоліки. Тому є необхідність у розвитку вітчизняних страхових компаній, які б надавали послуги перестраховування.

Перспективним кроком може стати створення галузевої організації (бюро) зі страхування життя. Український страховий ринок уже має позитивний досвід створення подібних організацій, («Моторне (транспортне) страхове бюро», «Ядерний страховий пул» та ін.), які реально проводять свою діяльність та мають вплив на страховий ринок. Бюро зі страхування життя повинне взяти на себе такі завдання: гарантування платоспроможності страховиків-учасників; розрахунок страхових тарифів; розробка послуг у сфері страхування життя; співробітництво з українськими та міжнародними організаціями, які проводять діяльність у сфері страхування життя; збирання актуарної інформації; створення та управління резервними фондами.

Потрібно розвивати кептивне страхування із «life» спрямуванням. Більша частина населення не може дозволити собі поліс зі страхування життя, але великі підприємства можуть взяти на себе функцію забезпечення працівників страховим захистом. Як відомо, кептивні страхові компанії є більш конкурентоздатними, оскільки їх підтримує материнська компанія, тому поява таких страхових організацій зміцнить український ринок лайфового страхування.

Вітчизняні страхові компанії, щоб не втратити конкурентні переваги, повинні постійно удосконалювати свої операції і послуги, нарощувати рівень капіталізації страхової системи і консолідації вітчизняного страхового бізнесу, упроваджувати

прогресивні технології управління задля підвищення якості надання послуг та ефективності діяльності страхових компаній.

Потребує підтримки та розвитку андерайтинг. Нинішній стан оцінки ризиків у страхуванні життя знаходиться на досить низькому рівні. В першу чергу потрібно відділити андерайтинг страхування життя від андерайтингу ризикового страхування. Потрібно забезпечити якісну підготовку кадрів із оцінки ризиків страхування життя та розробити методологію цієї діяльності. На даному етапі розвитку страхового ринку роль андерайтерів виконують страхові посередники, і це негативно позначається на величині страхових тарифів, оцінці ризиків та фінансах страховиків загалом. Необхідно мотивувати страховиків до використання послуг кваліфікованих фахівців у цій сфері діяльності.

Рівень надання послуг у сфері страхування життя напряму залежить від рівня кваліфікації працівників. Для цього необхідно підвищити стандарти для працівників компаній, створити відповідну інфраструктуру освіти, забезпечити (для студентів, які обрали своїм майбутнім фахом страхову діяльність) можливість стажування та проходження практики у вітчизняних компаніях, що спеціалізуються на страхуванні життя, та подібних фінансових установах за межами України. Необхідно надати можливість працівникам страхової галузі підвищувати свій кваліфікаційний рівень.

Позитивні зрушення у сфері страхування життя залежать не лише від зазначених заходів, а й від економічної та політичної ситуації, яка склалася в Україні на сьогодні. Страхування життя є одним з найбільш перспективних напрямів страхового ринку, воно має стати потужним механізмом розвитку вітчизняної економіки.

ВИСНОВКИ

1. Страхування життя – це довгострокове накопичувальне страхування, що передбачає захист майнових інтересів на випадок смерті або дожиття застрахованої особи до закінчення терміну дії договору, а також за окремих умов на випадок втрати застрахованою особою працездатності. Потреба у цьому виді страхового захисту зумовлена ймовірністю реалізації ризиків життя. Страхування життя має економічну природу, сприяє залученню в економіку довгострокових інвестицій, проте набуває соціального характеру, оскільки виконує функції, що спрямовані на забезпечення безпеки та добробуту населення.

2. Основними фундаментальними ознаками страхування життя є наступні: всі угоди зі страхування життя укладаються на довготривалий період; ймовірність настання страхового випадку зростає разом із віком страхувальника; страхування життя забезпечує не тільки покриття ризику, але й нагромадження коштів, що стають джерелом фінансування довгострокових інвестицій; найпоширенішим видом страхового покриття є фіксована сума; вартість життя або здоров'я не піддається грошовій оцінці, тому страхова сума визначається за згодою страховика та страхувальника.

3. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що стан розвитку вітчизняного ринку страхування життя є незадовільним; таким, що не відповідає країні з ринковою економікою. Мізерна частка страхових премій зі страхування життя у ВВП (у 2016 р. – 0,12%) свідчить про невиконання цим сектором страхового ринку притаманних йому функцій. Характерними рисами його сучасного стану є зменшення кількості страховиків та процеси помірної монополізації; домінування страхувальників-фізичних осіб (до 90%), високий рівень «банківського» страхування (страхування життя позичальників споживчих кредитів), стрімке зростання обсягу викупних сум.

4. Водночас, сьогодні не можна не відзначити позитивні кроки України на шляху до створення системи страхування життя, здатної захистити права та інтереси учасників страхових відносин. Зокрема, впродовж 2008-2016 рр. позитивною є

динаміка обсягів страхових надходжень та виплат, їх часток у загальному обсязі страхових премій та виплат по страховому ринку загалом, також має місце тенденція до зростання рівня страхових виплат, кількості укладених договорів та застрахованих осіб.

5. Результати діяльності страховиків, що надають послуги зі страхування життя, вказують на цілковиту залежність ситуації у цій сфері від макроекономічної стабільності та рівня ділової активності в країні. Виявлено ряд недоліків, що перешкоджають ефективному його розвитку, а тому зумовлюють необхідність комплексного їх усунення. Чинниками низького рівня розвитку страхування життя є: зменшення доходів громадян, не сформована страхова культура, нестабільне податкове законодавство, різкі коливання валютного курсу, недостатній рівень капіталізації страховиків, відсутність надійних державних гарантій отримання страхової виплати у разі банкрутства страховика.

6. Важливе значення страхування життя обумовлює необхідність модернізації цієї сфери та визначення перспектив розвитку. Зростанню ефективності її функціонування в нашій країні сприятимуть: запровадження системи гарантування страхових виплат за договорами страхування життя; створення галузевої організації (бюро) зі страхування життя; оптимізація податкового законодавства, зокрема запровадження стимулів податкового характеру, що спонукатимуть страхувальників до придбання полісів страхування життя; удосконалення підходів до державного регулювання та нагляду за станом капіталу страховиків та його структурою відповідно до європейської практики (адаптація вимог директиви ЄС Solvency II); оптимізація структури розподілу акумульованих страховиками коштів; запровадження нових страхових продуктів, прогресивних прийомів ризик-менеджменту; підвищення рівня кваліфікації працівників страхових компаній тощо.

Передумовою подальшої активізації розвитку ринку страхування життя є макроекономічна стабілізація та зростання рівня життя населення, створення умов для активізації інвестиційної діяльності страховиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова М. М. Страхування : [навч.-метод. посіб.] / М. М. Александрова. – К.: ЦУЛ, 2002. – 208 с.
2. Базилевич В. Д. Новітні тенденції та протиріччя на страховому ринку України / В. Базилевич // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2012. – Вип. 133. – С. 5-8.
3. Гаманкова О. О. Страховий ринок України у глобальному страховому просторі / О. О. Гаманкова, В. К. Хлівний // Фінанси України. – 2012. – № 5. – С. 58-67.
4. Залетов О. М. Державне регулювання ринку страхування життя в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / О. М. Залетов ; Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – К., 2007. – 20 с.
5. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua>.
6. Каракулова І. Фонди гарантування виплат за договорами страхування життя: зарубіжний досвід / І. Каракулова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2012. – Вип. 133. – С. 47-49.
7. Клапків Ю. М. Аналіз інституціонального розвитку ринку страхування життя в Україні / Ю. М. Клапків // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – №25. – Частина 2. – Херсон, 2017. – С. 131-134.
8. Коваль О. П. Щодо запровадження Фонду гарантування страхових виплат за договорами страхування життя / О. П. Коваль // Фінанси України. – 2014. – № 3. – С. 61-68.
9. Козьма І. І. Сучасний стан розвитку ринку страхування життя в Україні / І. І. Козьма // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. : Економіка. – 2014. – Вип. 1. – С. 165-170.

10. Кривицька О. Р. Страхування життя як альтернативне джерело задоволення потреб населення / О. Р. Кривицька // Соціальна економіка. – 2017. – № 1. – С. 28-33.

11. Куделя Л. В. Соціально-економічні аспекти розвитку страхування життя в Україні [Електронний ресурс] / Л. В. Куделя // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2006. – Т. 17. – С. 293-300. – Режим доступу: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/handle/123456789/480>

12. Кулина Г. М. Сучасні тенденції розвитку страхування життя у світі / Г. М. Кулина // Економічний аналіз. – 2014. – Т. 15(2). – С. 64-70.

13. Лобова О. М. Тенденції страхування життя в Україні / О. М. Лобова, М. Г. Кудря // Фінансові послуги. – 2017. – №2. – С. 27-33.

14. Медвідь Я. Ф. Особливості державного регулювання і нагляду за страховою діяльністю в Україні / Я. Ф. Медвідь // Наше право. – 2013. – № 13. – С. 149-152.

15. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економіки України від 29.10.2013 р. № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>

16. Нагайчук Н. Г. Інвестиційний потенціал страхового ринку України / Н. Г. Нагайчук // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2014. – Вип. 38. – С. 205-212.

17. Нечипорук Л. В. Теорія та практика страхового ринку в Україні : монографія / Л. В. Нечипорук. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 300 с.

18. Онлайн-журнал про страхування «Фориншурер» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: forinsurer.com

19. Опыт зарубежных стран / Фонд гарантирования страховых выплат [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.fgsv.kz/new_fgsv/index.php?ID=10.

20. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

21. Привалова Олена. Особливості конкуренції на ринку страхування життя / Олена Привалова // Вісник КНТЕУ. – 2012. – №4. – С. 54-62.

22. Приступа Л. А. Страхування життя: сучасні тенденції та перспективи розвитку в Україні / Л. А. Приступа, Т. І. Смалюк, І. Е. Совяк // Причорноморські економічні студії. – 2016. – Вип. 7. – С. 230-234.

23. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 08.07.2010 р. № 2464-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>

24. Про прийняття за основу проекту Закону України про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя : Постанова Верховної Ради України від 08.10.2013 р. № 632-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/632-vii>

25. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр>

26. Проект Закону України про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя від 19.02.2013 р. № 2327 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2327&skl=8

27. Радецька О. О. Ринок страхування життя в Україні: проблеми та перспективи розвитку / О. О. Радецька // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 6. – Т. 1. – С. 222-224.

28. Стецюк Т. І. Сутність страхування життя: значення, функції, ризику / Т. І. Стецюк // Наука й економіка. – 2015. – Вип. 1. – С. 154-160.

29. Супрун А. А. Страховий ринок України в умовах системної кризи / А. А. Супрун, В. К. Хлівний // Фінанси України. – 2013. – № 9. – С. 68-75.

30. Фарат О. І. Розвиток ринку страхування життя в Україні в умовах євроінтеграції : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / О. І. Фарат ; Нац. акад. наук України, Ін-т регіон. дослідж. – Л., 2009. – 21 с.

31. Фисун І. В. Адаптація програм страхування життя до сучасних умов функціонування ринку освітніх послуг в Україні / І. В. Фисун, А. В. Сорокова // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер. : Економічні науки. – 2013. – № 2. – С. 338-343.

32. Цуркан І. М. Розвиток ринку страхування життя в контексті забезпечення соціального захисту населення України / І. М. Цуркан, А. О. Добровольський // Економічний простір. – 2017. – № 123. – С. 127-143.

33. Чвертко Л. А. Тенденції розвитку страхування життя в Україні в умовах економічної нестабільності [Електронний ресурс] / Л. А. Чвертко // «Сталий розвиток 2030: економічна, соціальна, екологічна та політична складові» : матеріали доповідей міжнародної міждисциплінарної конференції (Грузія, Тбілісі, 2017). – Тбілісі – Львів, 2017. – С. 116-121. – Режим доступу: <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/handle/6789/7774>

34. Шірінян Л. Конкуренентоспроможність страхового ринку України в сучасних умовах / Л. Шірінян, А. Шірінян // Економіка України. – 2011. – № 7. – С. 37-48.

35. Щодо нарахування ЄСВ за договорами довгострокового страхування життя : Лист ПФУ від 30.03.2011 р. № 6174/03–30 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/pens/1979-6174.html>

36. Щодо нарахування ЄСВ на суми внесків за договорами довгострокового страхування життя та недержавного пенсійного страхування : Лист Державної фіскальної служби України від 12.05.2016 р. № 10396/6/99-99-13-02-03-14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uteka.ua/ua/publication/O-nachislenii-ESV-na-summy-vnosov-po-dogovoram-dolgosrochnogo-strahovaniya-zhizni-i-negosudarstvennogo-pensionnogo-strahovaniya>

37. Ярошенко С. Л. Проблеми становлення та розвитку страхового ринку життя в Україні / С. Л. Ярошенко, Л. В. Куделя // Формування ринкових відносин в Україні. – № 4. (83). – 2012. – С. 86-93.

38. Directive 2009/138/EC of the European parliament and of the council of 25 November 2009 on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II) (recast) (Text with EEA relevance) [Електронний ресурс] // Official journal of the European Union. – 17.12.2009. – Режим доступу: <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF>

Додатки

Додаток А

Класифікація ризиків страхування життя*

*Джерело: [30, с. 6]

Додаток Б

Основні показники розвитку ринку страхування життя в Україні у 2008-2016 рр.*

Показники	Роки								
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Кількість компаній, од.	72	72	67	64	62	62	57	49	39
Валові страхові премії, млн грн	1095,5	827,3	906,5	1346,4	1809,5	2476,7	2159,8	2186,6	2756,1
з них:									
від фізичних осіб	838,2	640,9	754,1	1180,0	1663,7	2337,4	2040,4	2067,1	2636,9
від юридичних осіб	257,3	186,4	152,4	166,4	145,8	139,3	119,4	119,5	119,2
Частка фізичних осіб у валових преміях, %	76,5	77,5	83,2	87,6	91,9	94,4	94,5	94,5	95,7
Частка юридичних осіб у валових преміях, %	23,5	22,5	16,8	12,4	8,1	5,6	5,5	5,5	4,3
Валові страхові виплати, млн грн	37,7	62,7	52,6	70,6	82,1	149,2	239,2	491,6	418,3
Рівень валових виплат, %	3,4	7,6	5,8	5,2	4,5	6,0	11,1	22,5	15,2
Премії, передані перестраховикам, млн грн	59,1	44,3	39,1	38,3	41,9	37,5	48,3	58,6	
Чисті страхові премії, млн грн	1095,3	826,9	906	1346,3	1809,5	2476,5	2159,7	2186,6	2754,1
Чисті страхові виплати, млн грн	37,7	62,7	52,6	70,6	82,1	149,2	239,2	491,6	418,3
Кількість укладених договорів страхування, од.	819048	325367	566658	1287460	2473413	3481618	1270405	1495216	1346668
Сума резервів зі страхування життя, млн грн	1609	1789,2	2185,2	2663,8	3222,7	3845,8	5305,9	6889,3	7828,2
Кількість фізичних осіб, застрахованих на кінець звітного періоду, тис осіб	3387,9	3130,3	2890,2	3415,0	4162	4649,2	4618,2	4939,0	4165,0

*Джерело: розроблено за даними [5].

Додаток В

Таблиця В1

Кількість страхових компаній в Україні у 2006-2010 рр.*

Кількість страхових компаній	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Загальна кількість, у т. ч.	387	398	411	446	469	450	456
СК «non-life»	342	348	356	381	397	378	389
СК «life»	45	50	55	65	72	72	67

*Джерело: розроблено за даними [5].

Таблиця В2

Кількість страхових компаній в Україні у 2011-2016 рр.*

Кількість страхових компаній	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Абсолютне відхилення 2016 р. від 2011 р. (+,-)
Загальна кількість, у т. ч.	442	414	407	382	361	310	-132
СК «non-life»	378	352	345	325	312	271	-107
СК «life»	64	62	62	57	49	39	-25

*Джерело: розроблено за даними [5].

Додаток Г

Концентрація ринку страхування життя у 2008-2016 рр.*

Період	Показник ринкової концентрації			
	CR-3	CR-10	CR-20	HHI
2008	0,51	0,78	0,90	1126,11
2009	0,54	0,81	0,95	1134,84
2010	0,52	0,86	0,99	1214,55
2011	0,51	0,87	0,97	1206,90
2012	0,44	0,90	0,98	1218,53
2013	0,52	0,91	0,98	1222,15
2014	0,45	0,91	0,99	1042,55
2015	0,43	0,88	0,99	982,98
2016	0,43	0,89	0,995	1079,59

**Джерело: розроблено за даними [5].*

Додаток Д

Рис. Д1. Структура чистих страхових премій за видами страхування станом на 31.12.2015 р., млн грн*

**Джерело: розроблено за даними [5].*

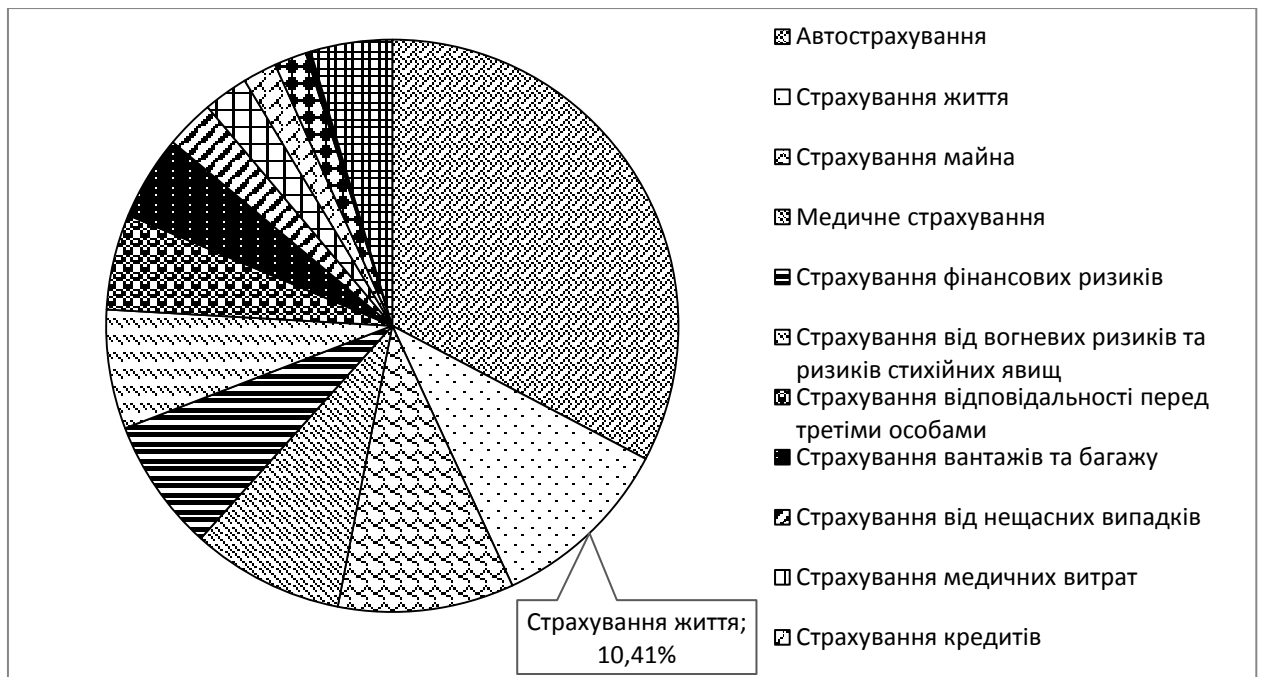

Рис. Д2. Структура чистих страхових премій за видами страхування станом на 31.12.2016 р., млн грн*

**Джерело: розроблено за даними [5].*

Додаток Е

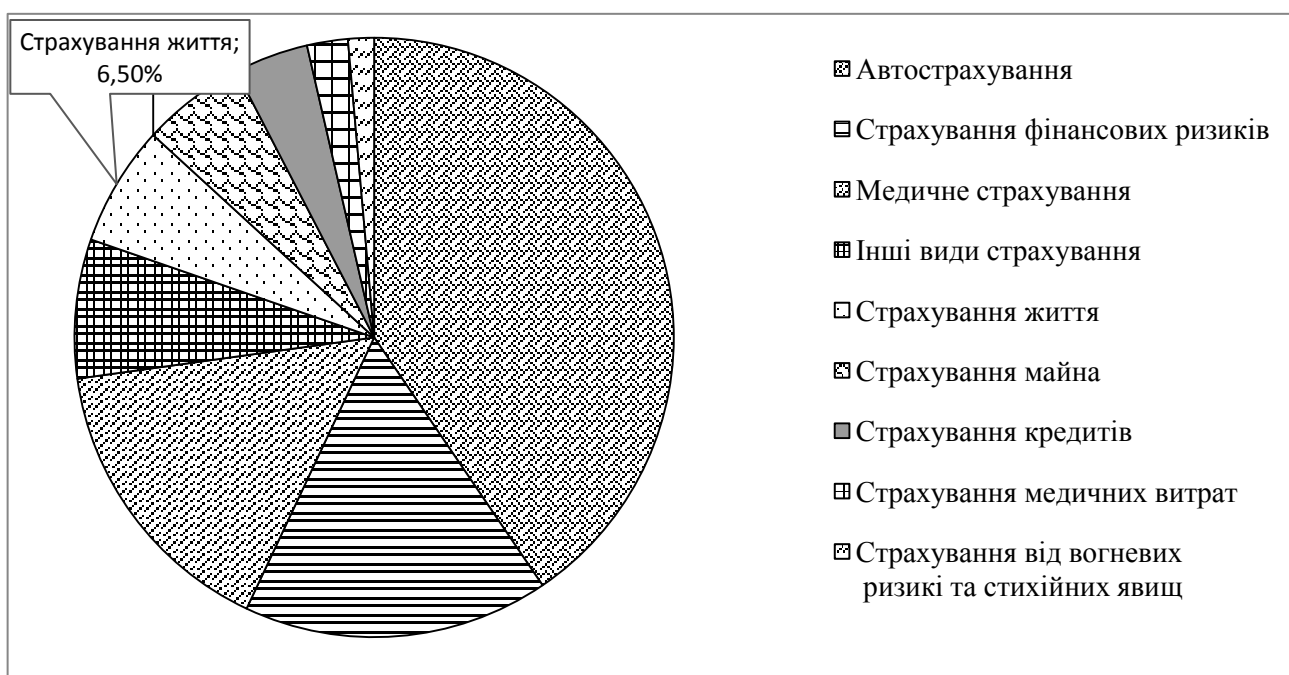

Рис. Е1. Структура чистих страхових виплат за видами страхування станом на 31.12.2015 р. *

**Джерело: розроблено за даними [5].*

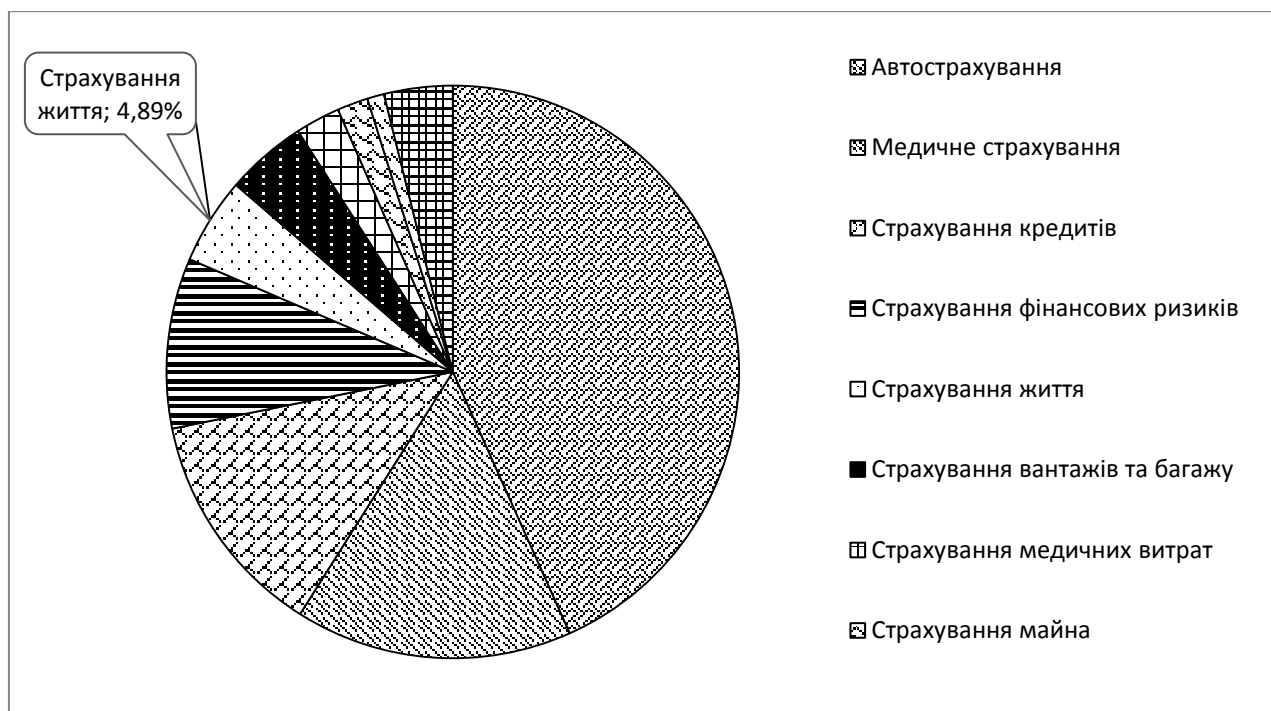

Рис. Е2. Структура чистих страхових виплат за видами страхування станом на 31.12.2016 р. *

**Джерело: розроблено за даними [5].*

Додаток Ж

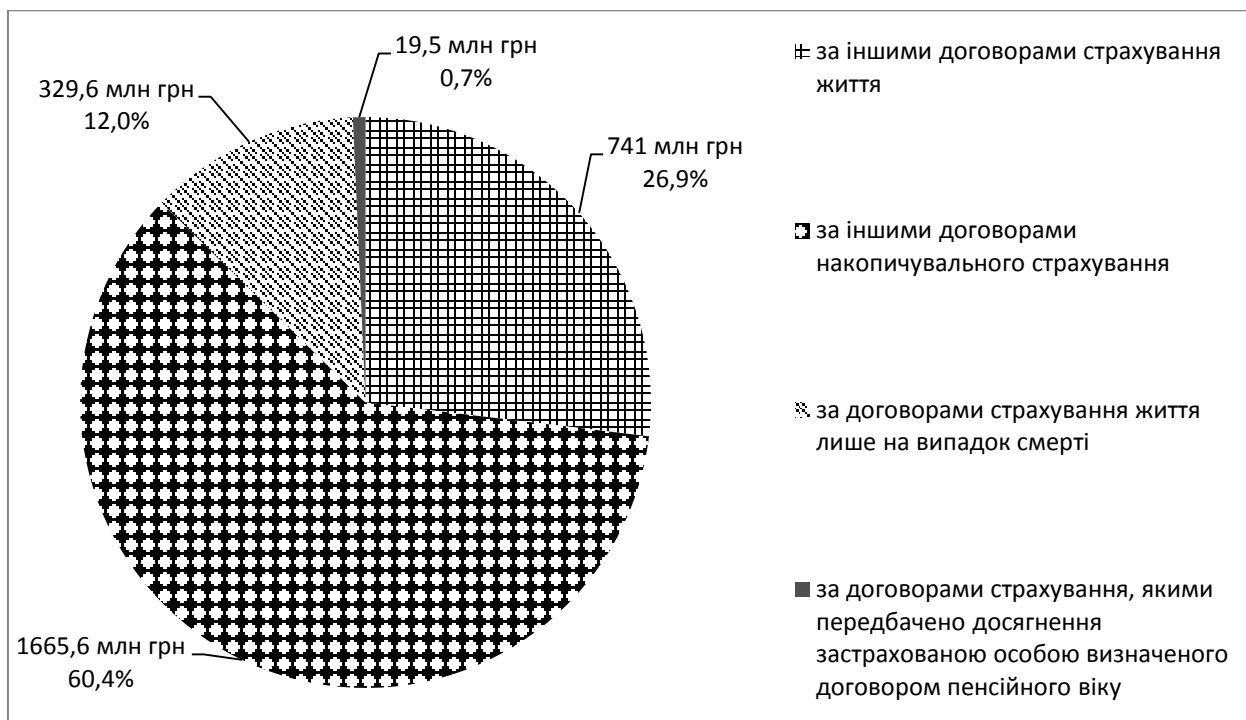

Рис. Ж1. Структура валових страхових премій із страхування життя станом на 31.12.2016 р.*

*Джерело: розроблено за даними [5].

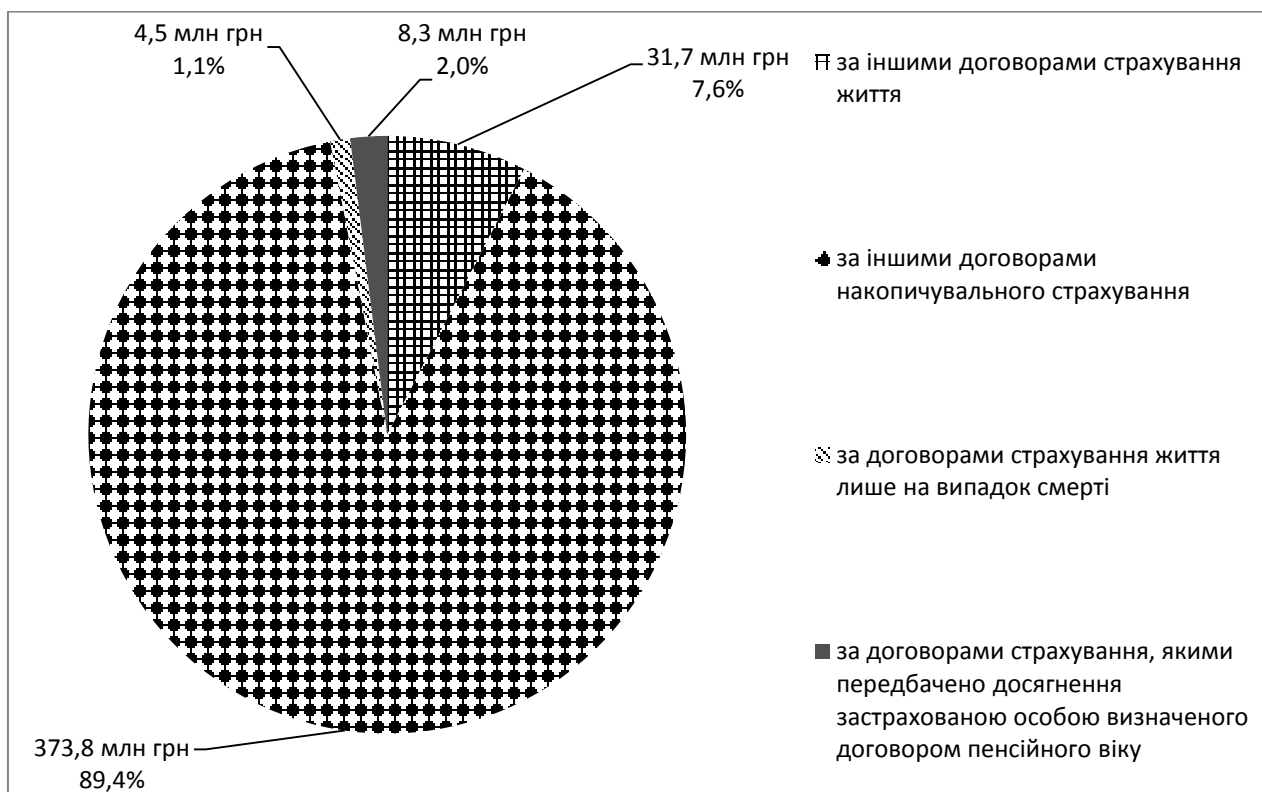
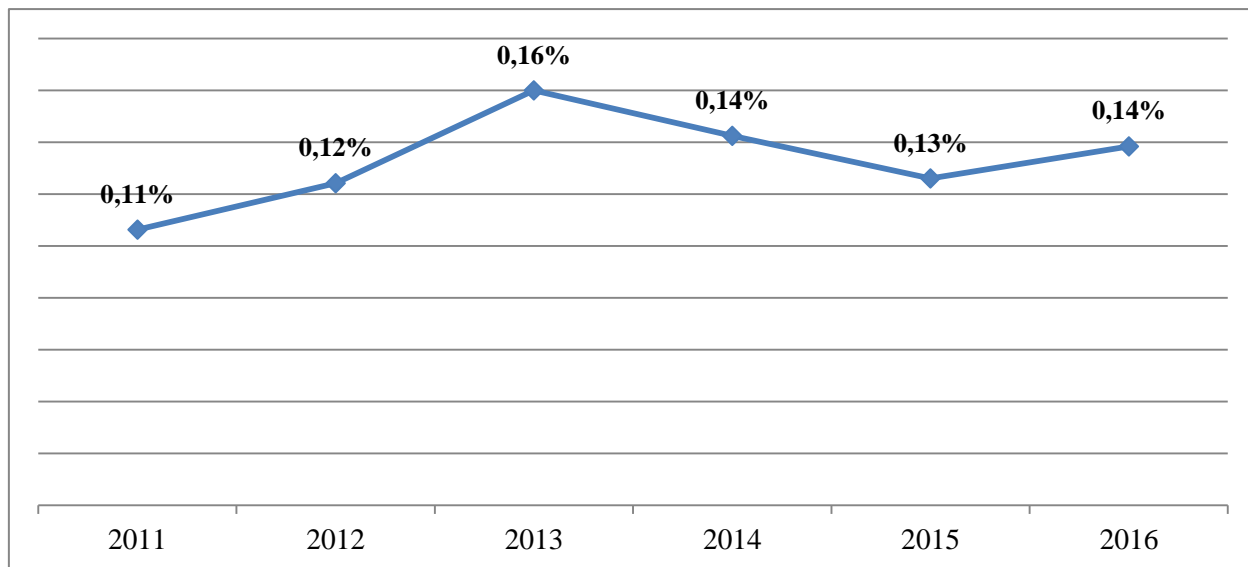

Рис. Ж2. Структура валових страхових виплат із страхування життя станом на 31.12.2016 р.*

*Джерело: розроблено за даними [5].

Додаток 3

**Динаміка питомої ваги страхових премій залучених ринком
страхуванням життя в доходах населення***

**Джерело: розроблено за даними [5; 20].*

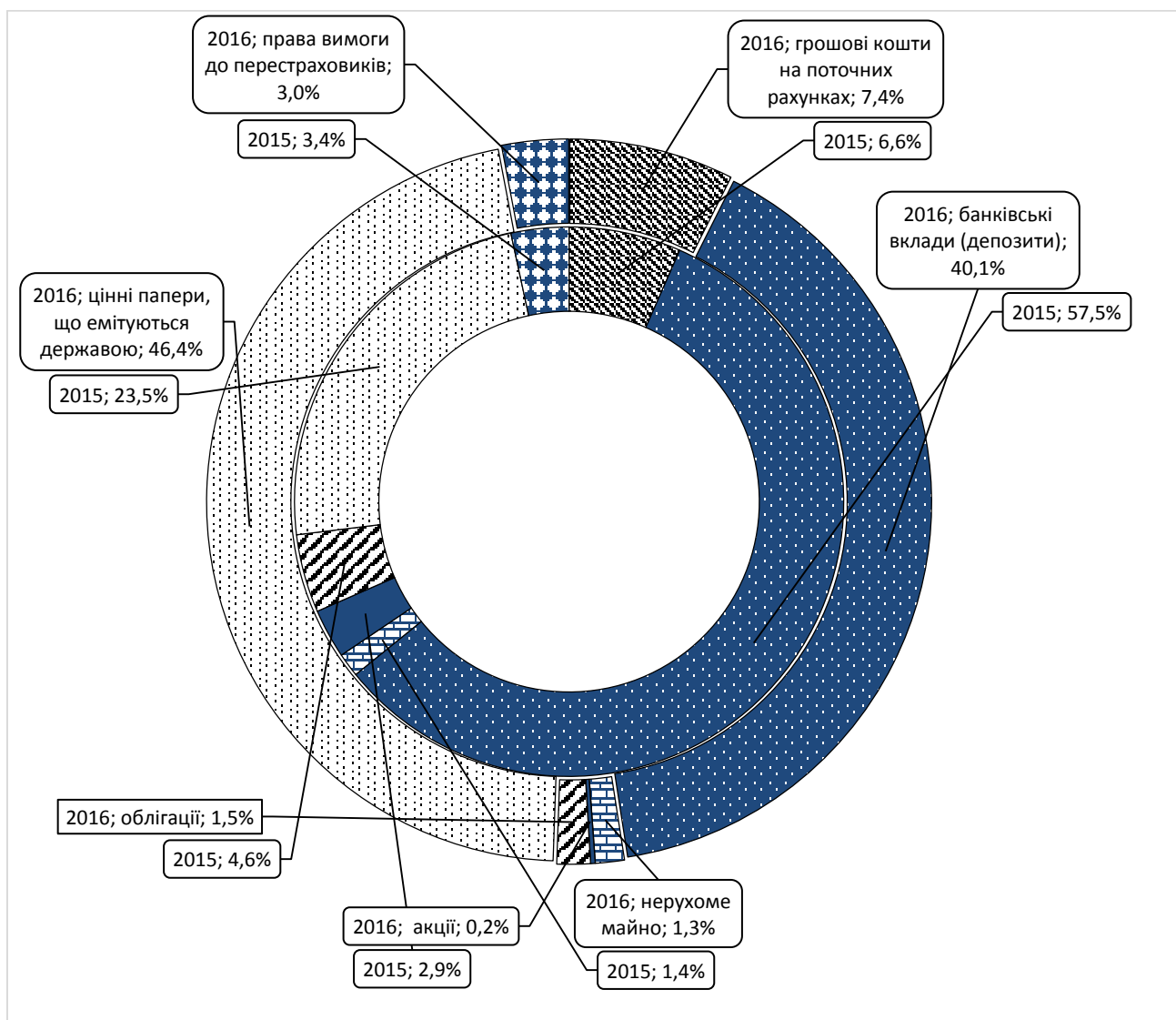
Додаток И

Зміна резервів зі страхування життя за 2013-2016 рр., млн грн*

Показники	2013	2014	2015	2016	2014/ 2013	2015/ 2014	2016/ 2015
Величина зміни резервів із страхування життя, у тому числі, яка відповідає:	626,2	1461,4	1719,5	1000,7	133,4	17,7	-41,8
інвестиційним доходам, що застосовуються для розрахунку страхових тарифів;	106,0	153,7	198,5	220,7	45,0	29,1	11,2
індексації розмірів страхових сум та (або) страхових виплат за офіційним індексом інфляції	44,5	-18,3	43,5	50,8	-141,1	337,7	16,8
частині інвестиційного доходу від розміщення коштів резервів із страхування життя, що залишилась після передбачених статтею 9 Закону України «Про страхування» обов'язкових відрахувань в математичні резерви та вирахувань витрат страховика на ведення справи;	163,5	283,5	266,9	326,6	73,4	-5,9	22,4
загальному обсягу збільшення розмірів страхових сум та (або) страхових виплат (бонусів), які визначено за іншими фінансовими результатами діяльності згідно з договорами страхування, що передбачають участь страхувальника у інвестиційному доході страховика;	11,8	47,1	54,5	25,5	299,2	15,7	-53,2
величині зміни розмірів страхових сум та (або) страхових виплат за договорами страхування, грошові зобов'язання за якими визначено у вільноконвертованій валюті або розрахункових величинах.	0,5	188,6	178,1	64,8	37620,0	-5,6	-63,6

*Джерело: розроблено за даними [5].

Додаток К

**Структура розміщення коштів резервів зі страхування життя
станом на кінець року, (%)***

**Джерело: розроблено за даними [5].*

Додаток Л

Рейтинг страховиків за розміром власного капіталу у 2016 р.*

Страховик	Власний капітал (тис. грн)	Країна походження
УНІКА Життя	417284	Австрія
MetLife Україна	212329	США
ГРАВЕ Україна Страхування життя	207772	Австрія
TAC Life	132867	Україна
PZU Україна життя	88761	Польща
АСКА Життя	59780	Україна
Теком Життя	50698	Україна
Княжа Лайф	48082	Австрія
КД Життя	41251	Словаччина
Класік Страхування Життя	39468	Кіпр
АХА Страхування життя	36416	Франція
ІНГО Україна життя	28062	Нідерланди

*Джерело: [18]

Додаток П

Рейтинг компаній зі страхування життя за 2016 рік за кількістю застрахованих громадян*

Страхові компанії	Кількість застрахованих на 31.12.2016 р.	Кількість застрахованих у 2016
MetLife Україна	456 422	209 853
АСКА Життя	449 483	153 536
TAC Life	182 169	103 906
УНІКА Життя	140 282	82 698
PZU Україна Страховання Життя	83 439	49 700
ГРАВЕ Україна Страховання життя	72 090	н/д
АХА Страховання Життя	34 093	29 402
Класік Страховання Життя	27 496	17 644
Княжа Лайф	23 028	9 709
ІНГО Україна Життя	16 898	19 758
КД-Життя	7 182	1 149
Теком Життя	837	368

*Джерело:
[18]

Додаток Н

Рейтинг компаній зі страхування життя за 2016 рік за договорами накопичувального страхування життя*

Страхові компанії	Страхові премії, тис. грн	Страхові резерви, тис. грн
MetLife Україна	568 044	1 429 135
PZU Україна Страхування Життя	153 168	523 722
TAC Life	126 329	1 445 493
Класік Страхування Життя	86 980	47 490
УНІКА Життя	84 842	351 291
Княжа Лайф	59 273	268 958
КД-Життя	23 842	135 350
АСКА Життя	3 268	130 755
Теком Життя	695	11 392
ІНГО Україна Життя	446	3 520

*Джерело: [18]

Додаток М

Рейтинг компаній зі страхування життя за 2016 рік за розміром страхових премій*

Страхова компанія	2016 рік	2015 рік	Темп приросту, %
MetLife Україна	621 024	416 540	49,1
TAC Life	285 857	257 637	11,0
УНІКА Життя	279 659	261 918	6,8
ГРАВЕ Україна Страховання Життя	252 581	215 600	17,2
PZU Україна Страховання Життя	239 521	177 819	34,7
АСКА-Життя	180 837	140 358	28,8
Класік Страховання Життя	87 836	51 955	69,1
Княжа Лайф	85 799	73 857	16,2
АХА Страховання Життя	39 778	10 759	269,7
КД-Життя	24 442	24 248	0,8
ІНГО Україна Життя	19 024	11 165	70,4
Теком Життя	1 841	1 709	7,7

*Джерело: [18]